

Ішкі және сыртқы саясаттың 2004 жылға арналған негізгі бағыттары

Президенттің Қазақстан халқына Жолдауы. Астана, 2003 жылғы 4 сәуір

Қымбатты отандастар!

Құрметті депутаттар!

Біздің еліміз "Қазақстан-2030" ұзақ мерзімді бағдарламасына және онжылдық стратегиялық жоспарға сәйкес ойдағыдай ілгері дамып келеді.

Соңғы жылдары біздің қолымыз жеткен табыстар аз емес. Қазақстанның нарықтық жаңғырулардағы жетістіктері, экономикалық өрлеуі мен халықтың тұрмыс деңгейін көтеруі жалпыға мәлім, әрі әлемдік қоғамдастыққа да танылып отыр.

Ұлттық қауіпсіздік пен ішкі саяси тұрақтылықты нығайту, қоғамды одан әрі демократияландыру, өңірлік ынтымақтастықты дамыту жөнінде ұдайы дәйекті шаралар қолданылып жатыр.

Ең бастысы, бізде қоғам мен мемлекетті, экономика мен әлеуметтік саланы тұрлаулы дамытудың келелі жолдарын іздестіру тынымсыз әрі нәтижелі жүргізіліп келеді.

Бұл Жолдауда **келесі, 2004 жылғы экономикалық және әлеуметтік саясаттың, қоғамды одан әрі демократияландыру мен мемлекеттік басқару тиімділігін арттырудың, мәдениет, білім беру мен руханият салаларын дамытудың негізгі бағыттары** баяндалып отыр.

I. Экономикалық өсу

Бүгінгі таңда Қазақстанның қолында экономикалық өсудің жоғары қарқынын қамтамасыз ететін серпінді дамып келе жатқан отын-энергетика, металлургия және химия кешендері бар.

Сонымен бір мезгілде біздің алдымызда экономиканың теңдестірмелігін қамтамасыз ету өңдеуші өнеркәсіп, жоғары технологиялы және ғылыми қамтымды өндірістерді, өндірістік инфрақұрылымды және агроөнеркәсіп секторын ілгерілеті дамыту жөніндегі аса маңызды міндеттер тұр.

1.1. Аграрлық саясат

Өткен жылғы Жолдауымда мен 2003-2005 жылдарды ауылды өркендету кезеңі деп жарияладым.

Еліміздің ауыл шаруашылығы мен ауылдық аумақтарын жаңғырту мен дамыту жөніндегі негізгі міндеттерді шешу Үкіметтің алдағы кезеңдегі әлеуметтік-экономикалық саясатының басты мазмұнын құрайтын болады.

Мұны ойдағыдай іске асыру үшін қазірдің өзінде мемлекеттік басқару жүйесінде құрылымдық қайта құру жүргізілді.

Өткен жылдың ішінде Жер , Су және Орман кодекстерінің, "Өсімдік шаруашылығындағы міндетті сақтандыру туралы" Заңның жобалары әзірленіп, Парламентке ұсынылды, "Ветеринария туралы" , "Өсімдіктерді қорғау туралы" , " Тұқым шаруашылығы туралы" Заңдар қабылданып, "Өсімдіктер карантині туралы" Заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізілді.

Бекітілген бағдарламалық құжаттарға сәйкес мемлекет 2004-2005 жылдары ауыл экономикасына 150 миллиард теңгеден аса қаражат жұмсауды жоспарлап отыр. Соның ішінде 2004 және 2005 жылдары бұл сома жыл сайын 10 миллиард теңгеге ұ л ғ а й т ы л а д ы .

Алдағы екі жылда денсаулық сақтау мұқтаждарына қосымша 30 миллиард теңге, яғни жыл сайын 15 миллиард теңгеден бөлінеді. Сонымен бірге 2003-2005 жылдары ауылдағы білім беру мен денсаулық сақтау ісіне, ауылды сумен жабдықтау объектілеріне инвестицияға мемлекеттік бюджеттен жыл сайын 15 миллиард теңгеден б ө л і н е т і н б о л а д ы .

Мен Мемлекеттік аграрлық азық-түлік бағдарламасынан тыс биылғы жазда **Ауылдық аумақтарды дамытудың мемлекеттік бағдарламасын** бекітсем деп отырмын.

Сөйтіп, 2004 жылдан бастап, оны іске асыруға да мемлекет едәуір қаражат бөлетін б о л а д ы .

Бұл бағдарламаның мақсаты - ауылдың әлеуметтік дамуын жеделдету және жұртты тоқыраулы әрі экологиялық және экономикалық жағынан келешегі күмәнді ауылдық аумақтардан көшіруге және еңбекке орналастыруға жәрдем көрсету.

Осы орайда, ауыл экономикасына **мемлекеттік қолдаудың** өсе түскен көлемінің де, **жерге жеке меншік құқығын енгізудің** д е - тегінде, осының бәрінің де, еліміздің экономикасындағы аграрлық сектордың үлесін ұлғайту, тиісінше ауылдағы әлеуметтік проблемаларды шешу үшін жасалып отырғанын еске салған орынды деген ойдамын.

1.2. Индустриялық-инновациялық саясат

Бүгінгі таңда теңдестірмелі және тұрлаулы даму үлгісін түзген кезде біз **экономиканы** шикізаттық бағдарынан өңдеушілік бағдарға қарай **диверсификациялау жолдарын** айқындап алуымыз керек.

Қазақстанның кенен байлығы - **минералдық шикізаттың қайтып қалпына келмейтін жадығат** екені, әрі кен орындарының уақыт өте келе сарқылатыны белгілі. Мұның өзі болашақта әуелі экономикалық, содан кейін саяси тәуелсіздігімізден айырылып қалуымызға әкеліп соғуы мүмкін.

Сондықтан, менің тапсырмам бойынша **Үкімет 2015 жылға дейінгі Индустриялық-инновациялық даму бағдарламасын** әзірледі.

Басты міндет - 2000 жылмен салыстырғанда ІЖӨ-ні 2015 жылға қарай 3,5 есе ұ л ғ а й т у .

Бағдарламаның негізгі мақсаты - кәсіпкерлік ахуал, бәсекелестік орта қалыптастыру , жеке меншік секторды қосылған құны жоғары өндірістер құруға ынталандыратын

қоғамдық институттар жүйесін құру.

Бұл ретте **қара және түсті металлургияда, шикізат өңдеу, соның ішінде ауыл шаруашылығы шикізатын өңдеу саласында**, осындай өндірістер құру жөнінен елеулі әлеует бар.

Мұндай өндірістерді ұйымдастырудың осы заманғы тәсілдері мемлекет тарапынан көтермелеуді, жоғары технологиялы орталықтар құруды талап етеді.

Технопарктер жасақтау арқылы қолдағы ғылыми базаны: Алматы түбіндегі Алатау кентіндегі **ақпараттық технологиялар орталығын**, Степногордағы **биотехнологиялық орталықты**, Курчатоваға **ядролық технологиялар орталығын** білгірлікпен пайдалана білген жөн.

Бағдарламаны іске асыру барысында **мәшине жасауға, әсіресе мұнай-газ саласына, сондай-ақ көлікті дамытуға** баса назар аудару қажет.

Бағдарламаға мемлекеттік қолдау көрсету жеңілдікпен кредиттер бөлуді, экспортты сақтандыруды, құрылтайшы капиталға, коммерциялық ақпарат таратуға үлестік қатысуды көздейді.

Біз инвестициялық сипаттағы тікелей мемлекеттік шығасылардың жылына орта есеппен 38 миллиард теңге (250 млн. доллар) болатынын жоспарлап отырмыз. Бұл қаражаттың едәуір бөлегі өндірістік және ғылыми инфрақұрылымды жасақтау мен жаңартуға жұмсалатын болады.

Бұл орайда ғылыми және инновациялық үрдіске деген көзқарасымыздың өзін өзгертуіміз керек.

Ғылымды реформалау құрылымдық өзгерістерді ғана емес, оны қаржыландыру көлемін де қамтуға тиіс. Яғни ғылыми және қолданбалы зерттеулерді мемлекеттік қаржыландыру көлемі ұлғайтылуы қажет.

Алға қойылған міндеттер сыртқы сауда саясатының қағидаттарын қайта қарауды талап етеді. Еліміздің өңірлік интеграциямен, әлемдік қалыптарға көшумен, тауарлар өндірісін және қызмет көрсетуді экспортқа бағдарлаумен ұштастыру арқылы сауданы ырықтандыру бағытын ұстануға тиіс екені қазірдің өзінде айқын болып отыр.

Индустриялық-инновациялық даму бағдарламасын іске асыру мақсатында даму институттарының жүйесі құрылады әрі капиталданатын болады.

Соның ішінде, қазірдің өзінде жинақтаушы, сондай-ақ тұрақтандырушы уәзипалар атқарып жатқан **Ұлттық қор** бар.

Таяу уақытта **Қазақстанның инвестициялық қоры** құрылатын болады. Ол капиталына үлестік қатысу арқылы қосылған құны жоғары тауарлар өндіретін қазақстандық компаниялардың құрылуына жәрдемдесуге тиіс.

Ғылыми-техникалық және кәсіпкерлік салалардың тұрақты өзара іс-қимылын қамтамасыз ету мақсатында **Инновациялық қор** құрылып, оған инновациялар мен венчурлық кәсіпкерлікті дамыту мен енгізу жөнінде неғұрлым кең өкілеттіктер жүктеледі.

Қазақстан даму банкі қазірдің өзінде экономиканың шикізаттық емес секторында жұмыс істейтін отандық кәсіпорындарға кредит бөлу жөніндегі қызметті қолға алып, 23 миллиард теңгеге (150 млн. доллар) жуық кредиттер берді. Оның міндеті - өңдеуші өнеркәсіп пен өндірістік инфрақұрылымды дамытуға жәрдемдесу.

Үкіметтің сонымен бірге халықаралық саудаға қатысты саяси тәуекелді сақтандырумен шұғылдануға тиіс **Экспортты сақтандыру жөніндегі корпорация** құруы қажет.

Даму жөніндегі мемлекеттік институттардың нарықты алмастырмайтынын немесе ығыстырмайтынын, қайта бәсекеге қабілетті экономиканың қозғаушы күшіне айналып, серіктестік қағидаттары негізінде жеке кәсіпорындарды инновациялық үдеріске тартатынын атап көрсету керек.

1.3. Интеграциялық саясат

Жедел экономикалық өрлеуге біздің мемлекетіміздің интеграциялық жаһатшілігі жәрдемдесетін болады. Жуырда ТМД-ның ортақ экономикасының 90 пайыздан астамын құрайтын Ресейдің, Қазақстанның, Украина мен Беларусьтің Өңірлік интеграция ұйымын жасақтау туралы мәлімдегені өздеріңізге белгілі. Біздің еліміз осы бірлестіктің мұраттарын нақтылы жүзеге асырудың дәйекті жақтаушысы болып қала береді.

Мұнда көп нәрсе біздің мемлекеттеріміздің заңнамалық базаларын үйлестіруі және парламентшілердің бұл үдеріске белсене қатысуына байланысты болады.

1.4. Инвестициялық саясат

Үстіміздегі онжылдықта әлеуметтік-экономикалық салада жалпы ішкі өнімді екі есе ұлғайтуды, сөйтіп, негізінен алғанда, кедейшілік пен жұмыссыздық проблемасын шешуді міндетімізге алғанымызды еске саламын.

Осыған орай экономика саласында 2004 жылы **экономикалық өрлеудің барынша жоғары қарқынына жету** басты міндет ретінде алға қойылып отыр.

Мұның өзі инвестициялардың тез өсуіне және жалпы ішкі өнімдегі жинақтау нормасының артуына тікелей байланысты.

Экономикалық өсімнің жоғары қарқынын тұрақты ұстап тұру үшін біздің таяудағы 4-5 жылдың ішінде негізгі капиталдың ІЖӨ-ге қатысты жалпы жинақтау көлемін 28 пайыз деңгейіне дейін жеткізуіміз керек. Соның ішінде мемлекеттік инвестициялардың ІЖӨ жөнінде 2-ден 4 пайызға дейінгі өсіміне жету шарт.

Биылғы жылы мемлекеттік бюджеттің асыра орындалатыны, сөйтіп көкейге қонымды маңызды деңгейге - **бір триллион теңгеге** жақындайтыны қазірдің өзінде білініп отыр.

Сондықтан, биылғы **мамырдың ішінде-ақ** бюджетті нақтылай түсу қажет, ал экономиканың стратегиялық салаларында жұмыс істейтін мемлекеттік ірі кәсіпорындар акцияларының пакеттерін сатудан алынған жоспардан тыс түсімдерді Ұлттық қорға жіберу керек.

Осыған орай мен Үкіметке биылғы жылдың бюджетін Парламентте нақтылаған кезде **артылған қаражатты жинақтауға, сондай-ақ әлеуметтік дамуға бағыттауды** тапсырамын.

1.4.1. Мемлекеттік инвестициялар

Индустриялық-инновациялық бағдарламаның іске асырылуын қамтамасыз ететін жоғарыда аталған қаржы институттарын құру мен капиталдандыру мақсатында:

- Даму банкінің жарғылық капиталын ұлғайтуға және оның кредиттік жадығатын молықтыруға - **12 миллиард теңге;**

- құрылатын Қазақстан инвестициялық қорының жарғылық капиталына - **23 миллиард теңге;**

- құрылатын Инновациялық қорға - **3 миллиард теңге;**

- Экспортты сақтандыру жөніндегі корпорация құру үшін - **7,7 миллиард теңге** жіберуді ұсынамын.

1.4.2. Астананы дамыту

Астананы еліміздің орталығына көшірудің стратегиялық қажеттігі мен тиімділігі және оны осы заманғы үлгіде абаттандыру керектігі бүгінгі таңда бір кездегідей ешкімнің күмән-күдігін туғызбасы анық.

Бас қаламыздың сәулет сұңғатын келісті ету жөніндегі жасампаздық жоспарларды іске асыруды қолға алған екенбіз, ендеше бұл істі аяқсыз қалдырып, ақырына дейін жеткізбеуге біздің ешқандай қақымыз жоқ.

Еліміздің жаңа астанасын салудың экономикалық, саяси және әлеуметтік тиімділігі турасында біз жиі айтып жүрміз. Айталық, Астана қаласын салу мен дамытуды қолға алған жылдардың ішінде оны абаттандыруға әртүрлі көздерден шамамен 2,5 миллиард доллар жұмсалып, мұның өзі еліміздің экономикалық өсуіне, өндірісті жандандыруға, жұмыс орындарын құрып, салық алымдарын көбейтуге айтарлықтай үлес қосты.

Астананың үлгісі бойынша еліміздегі барлық облыс орталықтары көркейіп келеді. " Астананың өркендеуі - Қазақстанның өркендеуі" бағдарламасы жұмыс істеп тұр.

Біз астанамыздың құрылысына елеулі үлес қосып жатқан достас елдерге, шетел инвесторларына, отандық кәсіпкерлерге ризашылығымызды білдіреміз.

Менің өтінішім бойынша олар бөлген өтеусіз қаражатқа биылдың өзінде ғана 200 миллиондай АҚШ доллары сомасына құрылыстар салынып жатыр.

Алайда, алдағы уақытта біз астана құрылысын оны дамытудың ұзақ мерзімді және орта мерзімді жоспарлары мен бағдарламаларының негізінде бюджет қаражатының есебінен жоспарлы түрде жүргізуге көшуіміз керек.

Үкімет Астана қаласының әкімдігімен бірлесіп, әлеуметтік-мәдени мақсаттағы объектілер құрылысының белгіленген жоспарларға сәйкес жүргізілуіне қамқорлық жасауға тиіс.

1.4.3. Жеке инвестициялар

Біздің экономикамыздағы **жеке сектордың** рөлі барған сайын арта беруге тиіс. Бүгінгі таңда зейнетақы жинақтау жүйесінің жиынтық капиталы **300 миллиард теңгеге** жуықтап отыр. Банк жүйесіндегі депозиттер **600 миллиард теңгеден** асып түсті.

Банктердің жиынтық меншік капиталы бір жылдың ішінде үштің біріне ұлғайып, **миллиард доллардан** асып түсті, ал экономикаға берілген кредиттер соңғы үш жылда **4,5 есе** көбейді.

Әлбетте, мұның бәрі де экономикалық өрлеудің жоғары қарқынын қамтамасыз етеді және демеп отырады.

Дегенмен, біз жеке жинақтаулар мен қорабалардың, ең бастысы экономикаға жасалатын инвестициялардың бұдан әлдеқайда өсе түсуіне мүдделіміз.

1.5. Салық саясаты

Салық азайған сайын, жеке инвестициялар көбейе түседі дегенді даусыз ақиқат санауға әбден болады.

Сондықтан да мен Үкіметке **жекелеген салықтардың пәмін одан әрі кеміту** туралы Парламентке ұсыныс енгізуді тапсырамын.

Мен 2004 жылғы 1 қаңтардан бастап:

- **қосылған құнға салынатын салықтың пәмін 16-дан 15 пайызға дейін кеміту;**
- **жұмыс берушілердің регрессивтік шәкіл бойынша еңбекке ақы төлеу шығыстарының деңгейіне қарай әлеуметтік салықты 20-дан 7 пайызға дейін шақтау арқылы оның пәмін кеміту;**
- **жеке табыс салығының ең жоғарғы пәмін 30-дан 20 пайызға дейін кеміту** қажет деп санаймын.

Үкіметке шағын бизнес субъектілерінің оңайлатылған салық салу жағдайындағы қызметінің оңды тәжірибесін ескеріп, **арнайы салық уәжіптерінің аясын кеңейту мүмкіндігін** зерделеуді тапсырамын.

II. Әлеуметтік даму

Экономикалық өрлеу қарқынын еселей келе, біз еліміздің экономикалық қуатын нығайтып қана қоймаймыз, сонымен қатар әлеуметтік даму міндеттерін шешу үшін барынша кең мүмкіндіктер ашамыз.

Бұл саясаттың маңызды бір бөлігі - **зейнетақы мен жалақыны одан әрі арттыра беру**.

2.1. Зейнетақылар

Зейнетақының ең төменгі деңгейін **5,5 мың теңгеге дейін ұлғайту** қажет деп санаймын.

Әрбір зейнеткердің еңбектегі еншісін, жұмыс өтілін, зейнеткерлікке шыққан кездегі жалақысын ескеріп, **зейнетақылардың неғұрлым әділетті шамасын белгілейтін** уақыт та жетті, әрі еліміздің оған мүмкіндігі де пайда болды деген ойдамын. Мұның өзі **миллионға тарта** зейнеткердің зейнетақысын арттыруға мүмкіндік береді.

Осы күрделі әрі едәуір қымбатқа түсетін, алайда абыройлы міндетті шешуге біз

кідіріссіз, **биылғы 1 маусымнан бастап** кірісуіміз керек. Үкіметке **зейнетақылардың саралап арттырылуын жүзеге асыруды: биылғы 1 маусымнан бастап оларды қайта есептеуді, ал 1 шілдеден бастап төлеуге кірісуді тапсырамын. Жаңа ең төменгі зейнетақы да 1 шілдеден бастап төленетін болсын.**

Есеп бұл үшін бір жарым жылдың ішінде қосымша 60 миллиард теңге, соның ішінде биылдың өзінде 20 миллиард теңгедей бөлу қажет болатынын көрсетіп отыр.

Соның нәтижесінде зейнетақылардың орташа мөлшері келесі жылы **сегіз мың теңге** деңгейінен асып түсуге тиіс.

2.2. Жалақы

Ең төменгі жалақы, әлбетте, ең төменгі зейнетақыдан артық болуға тиіс екеніне қарамастан, ол биыл ғана сол деңгейге жетіп отыр.

Сондықтан да **келесі жылдың 1 қаңтарынан бастап, жалақы 5000 теңгеден 6600 теңгеге дейін, немесе 32 пайыз өсірілетін болады.**

Мұның алдындағы жылдары біз бюджеттегі мекемелер қызметкерлерінің жалақысын көтерген едік. Өткен жылы тек мұғалімдердің өздеріне ғана жалақы 35 пайыздан астам көбейтілді.

Белсенді әлеуметтік саясатымызды одан әрі жалғастыра береміз, сөйтіп келесі жылдан бастап **бюджеттік сала қызметкерлерінің жалақысы орта есеппен тағы да 20 пайыз ұлғайтылады.** Бұл ретте еңбекке ақы төлеу жүйесін одан әрі жетілдіре беру жоспарланып отыр.

Сонымен бір мезгілде еңбекке ақы төлеудің әзірленіп жатқан жаңа жүйесінің ауқымында **мемлекеттік қызметшілердің жалақысы орта есеппен 50 пайыз арттырылады.**

Бұл жолы Үкімет еңбекақы төлемі кестесін бірінші кезекте ақысы төмен қызметкерлердің жалақысын көтеруді ескере отырып, нақтылай түсуге тиіс.

Тұтас алғанда 2004 жылы жалақыны көбейтуге мемлекет бюджеттен 50 миллиард теңгеден аса қаражат бөлінеді.

Сонымен қатар **табыс деңгейі төмен адамдарға қолдау көрсету үшін Үкіметке салықтарды кеміту кезінде жеке табыс салығын есептеуге қажетті салық салынбайтын ең төменгі мөлшерді кем дегенде 30 пайыз көтеруді тапсырамын.**

Бұл шаралар табысы төмен қазақстандықтардың көпшілігінің әл-ауқатын жақсартуға мүмкіндік береді әрі жұмыссыздықты едәуір қысқартудың маңызды тұтқасына айналады.

Енді бір маңызды мәселе туралы. Біз еліміздің көші-қон шығынының орнын толтырудың жайын да байсалды ойластыруымыз керек. Бұл түйінді мәселе, өз жоспарларымызды іске асыруымыз осы мәселені шешуімізге де байланысты болмақ.

С ол се бе п ті Ү кі мет :

- т у о д ы ө с і р у д і ;

- денсаулық сақтауды жақсарту есебінен өлім-жітімді кемітуді;

- ең әуелі еңбекке жарамды жастағы бұрынғы қазақстандықтар есебінен оралушыларды қабылдауды ұлғайтуды қарастыратын бағдарлама әзірлеуге тиіс.

Осыған сүйеніп, мен сондай-ақ келесі жылы оралмандарға арналған шаманы екі есе ұлғайту, әрі осы мақсатқа қосымша екі миллиард теңге жұмсау жөнінде міндет қоямын.

2.3. Мәдени-тарихи мұраны сақтау

Руханият пен білім беру салаларын дамытудың аса маңызды құрамдас бөлігі ретінде биыл бірқатар ауқымды жобалардың басын қосатын **"Мәдени мұра" арнаулы орта мерзімді бағдарламасын** әзірлеп, іске асыруға кірісуді ұсынамын.

Оның мақсаты:

Біріншіден, халықтың орасан мол мәдени мұрасын, соның ішінде осы заманғы ұлттық мәдениетін, фольклорын, дәстүрлері мен салттарын **зерделеудің біртұтас жүйесін жасау.**

Екіншіден, ұлттық тарих үшін ерекше маңызы бар **елеулі мәдени-тарихи және сәулет ескерткіштерін қалпына келтіруді** қамтамасыз ету.

Үшіншіден, ұлттық әдебиет пен жазудың санғасырлық тәжірибесін қорыту және кеңейтілген көркем, ғылыми, өмірбаяндық дестелер жасау.

Төртіншіден, мемлекеттік тілде әлемдік ғылыми ойдың, мәдениет пен әдебиеттің үздік жетістіктері негізінде гуманитарлық білім берудің толымды қорын жасау.

Мәдени-рухани даму жөніндегі шаралардың ішінде **біздің бас қаламыздың мәдени ортасын** қалыптастыруға айрықша назар аударылуға тиіс.

Үкіметке үш ай мерзімнің ішінде Президент Әкімшілігінің қатысуымен осы орайда тиісті шешім әзірлеуді тапсырамын.

*** * ***

Мен ұсынып отырған барлық шаралар, әсіресе, әлеуметтік даму мен экономикалық өсімнің жоғары қарқынын ұстап тұру мақсатындағы жинақтаулар қажеттігі жағынан алғанда теңдестірілген әрі біздің мүмкіндіктерімізге сай келеді.

Сондықтан да Парламент депутаттарынан осы ұсынысты қолдауды сұраймын. Бұл шаралардың **біздің азаматтарымыздың едәуір бөлегінің әл-ауқатын айтарлықтай жақсартатынына** күмән жоқ.

III. Демократияландыру және тиімді басқару

Біздің **алдымен экономика, содан кейін ғана саясат** дейтін қағидатқа сүйеніп, дәйекті түрде ашық қоғамға қарай ілгерілеп келе жатқанымыз қазақстандықтарға мәлім

Алайда, бізге басқа да жәйттер белгілі.

Егер 90-шы жылдардың басында ел билігін қолдан шығарып алсақ, онда ауыр дағдарыс жылдарында әрі көп ұлтты мемлекеттің жағдайында біздің мемлекеттіктен де айырылып, экономиканы реформалау міндеттерін де шеше алмаған болар едік. Бұған нақты мысалдар бар. Ал біз бүгінгі күні өзіміздің табысқа жеткенімізді мәлімдеп
о т ы р м ы з .

Еліміздің экономика мен мемлекеттік құрылыстағы жетістіктері қоғам дамуының кезекті кезеңі ретінде **саяси жүйені одан әрі ырықтандыру мәселелеріне баса көңіл бөлуге жағдай жасайды. Өзіміздің бүгінгі болмысымызды екшей келгенде, мұны азаматтық қоғам дамуының кезекті кезеңі болады деу керек.**

Бүгін бізде демократия мен азаматтық қоғамның іргелі институттары құрылып отыр

Соңғы уақыттың өзінде ғана бізде омбудсмен институты белгіленіп, Ұлттық кеңес, Бұқаралық ақпарат құралдары жөніндегі Қоғамдық кеңес құрылды.

Үкіметтің жанында алдағы уақыттағы демократияландыру мен азаматтық қоғамды дамыту жөнінде ұсыныстар әзірлейтін Тұрақты жұмыс істейтін Кеңес қызмет атқарып ж а т ы р .

Партиялар туралы жаңа заң қабылданғаннан кейін еліміздегі партия жүйесі нығайып келеді, үкіметтік емес ұйымдардың белсенділігі арта түсті, әрі, ең бастысы, қоғамда саяси мәдениеттің демократиялық үлгісі тамыр тарта бастады.

Осы бағыттағы саясатымызды дәйекті жүзеге асыра отырып, біздің осы жолда **кезекті қадамдар** ж а с а у ы м ы з керек.

Алдағы кезеңге саяси реформалардың бес басым бағытын қамтитын бағдарламасын ұсынамын.

Б і р і н ш і .

Біз мемлекеттік басқару жүйесін жаңалап жетілдіруіміз керек. Мұндағы басты міндеттер - мемлекеттік басқару деңгейлері арасындағы құзыреттіліктің ара-жігін айқын ажырату, бюджетаралық қатынастар жүйесін жетілдіру.

Ұлттық кеңестің кешегі күні өткен отырысында біз "Жергілікті мемлекеттік басқару туралы" Заңға енгізілмекші өзгертулер мен толықтыруларды қарадық.

Бұлар - жергілікті мемлекеттік басқарудың аумақтық даму, төменгі деңгейлердегі, ең алдымен ауылдағы тиімді басқаруды қамтамасыз ету мәселелерін шешудегі өкілеттіктерін одан әрі кеңейте беруге қатысты өзгертулер мен толықтырулар.

Ал мұны іске асыру үшін **жүзден астам заңдарға** өзгертулер мен толықтырулар енгізу керек. Сондықтан Үкіметтің алдына 2004 жылдың қарсаңында биліктің барлық деңгейлерінің оңтайлы уәзипалығын қамтамасыз ететін заңнамалық құқылық базаға тиісті өзгертулер әзірлеу міндетін қоямын.

Бюджеттік кодекстің жобасын әзірлеу жұмысы аяқталып келеді, оны Үкімет биылғы мамырдың ішінде Парламенттің қарауына енгізуге міндетті.

Осыған орай мен депутаттардан бұл құжатты мұқият зерделеп, осы биыл қабылдаудың қамын жасауды өтінер едім: бұл 2005 жылға арналған бюджетті келесі жылдан бастап, жаңа Бюджеттік кодекстің негізінде қалыптастыруды қолға алу үшін а с а қ а ж е т .

Ал 2004 жылға арналған Республикалық бюджет туралы заңның жобасы қазіргі қолданылып жүрген "Бюджет жүйесі туралы" Заңның низамдарының негізінде

ә з і р л е н е т і н

б о л а д ы .

Басқару деңгейлердің өкілеттіктерін айқындау мен оларды қаржылық қамсыздандыру жөніндегі жұмысты аяқталған бетте бұл үдеріс жергілікті басқару органдарының басшыларын сайлау тәжірибесін кеңейту арқылы тыңғылықты тиянағын т а б у ғ а т и і с .

Біздің басты міндетіміз - жергілікті жердегі биліктің адамдар алдындағы жауапкершілігін көтеру, оларды әрбір адамның күнбе-күнгі мұқтажы мен қам-қарекетіне жа қ ы н д а т а б е р у .

Ауылдық округтер деңгейінде белгілі бір мерзімге әкімдердің сайланбалылығын е н г і з у г е б о л а д ы д е г е н о й д а м ы н .

Содан кейінгі жерде **аудан әкімдерін сайлауға байланысты эксперимент жүргізуге көшкен жөн.** Соның қорытындысына қарай мұндай тәжірибенің ұтымдылығы мен оңтайлы үлгілерін анықтау турасында байлам жасауға болатын секілді.

Тегінде, түпкі мұрат әкім сайлау ғана емес, мұны естен шығармау керек. Әлбетте бұл мәселені кезең-кезеңімен қажетті жағдаяттардың қалыптасуына қарай шешкен д ұ р ы с .

Сонымен қатар басқарудың барлық деңгейлеріне кадрлар даярлау үшін жағдай туғызуға кідіріссіз кірісу қажет деп санаймын. Әлемнің үздік университеттерінде оқыту , елімізде санаты биік университеттер құру, сондай-ақ отандық Мемлекеттік қызмет академиясын нығайту - бүгінгі күннің міндеттері, міне, осындай. Мұның да демократиялық құрылыстың аса маңызды бір факторы екеніне сіздер келісесіздер д е г е н о й д а м ы н .

Біз өз мәдениетіміздің құндылықтарын, бірлігімізді, ұлтаралық және дінаралық татулығымызды, саяси тұрақтылығымызды сақтай отырып, байыппен алға жылжи беретін боламыз. Мен мұны қайталаудан жалыққан емеспін.

Сонымен бірге, бірде-бір елдің мемлекеттік және саяси құрылыстағы толымдылыққа жете алмағанын да, ешкімнің ойдағыдай бюджетаралық қатынастар орната алмағанын да естен шығармаған жөн.

Дамыған өркениетті деген елдердің өзінде ырықтандыру мен орталықсыздану кезеңдерін мемлекет рөлінің күрт күшеюі мен орталықтану кезеңдері алмастырып отырған: бәрі де нақтылы-тарихи жағдайлар мен даму кезеңдерінің парықтылығына б а й л а н ы с т ы .

Басқаның тәжірибесін көзсіз көшірудің, халықаралық сарапшылардың бірі дөп басып айтқандай, біреудің дене мүшесін басқа біреуге салатын хирургиялық операция тәрізді екенін мықтап ұғынып алу керек, бөтен мүшенің басқа денеге қабыспайтын кездері жиі ұшырасатынын өздеріңіз де білесіздер.

Мұндай мәселеде абай болған жөн, әуелі бәрін де мұқият екшеп алған абзал.

Үкіметке бұл мәселені шетелдік тақылеттес тәжірибені ескеріп, терең зерделеуі, сөйтіп нақтылы ұсыныстар енгізуді тапсырамын.

Е к і н ш і .

Сайлау жүйесін одан әрі жетілдіре беру қажет. Сайлау үдерісі бұрынғыдан да айқын әрі ашық болуға тиіс.

Өткен жылдың өзінде менің тапсыруым бойынша "Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы" Конституциялық заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" заң жобасы әзірленген еді.

Онда Орталық сайлауком ЕҚЫҰ-мен бірлесіп, саяси партиялармен өткізген дөңгелек үстелдерде айтылған ұсыныстар ескерілген. Биылғы жылдың басында заң жобасы Тұрақты жұмыс істейтін Кеңестің отырыстарында талқылаудан өткізілді.

Үкімет оны жұртшылық тарапынан айтылған ескертулер мен ұсыныстарды ескере отырып пысықтап, Парламентке енгізуге тиіс.

Бұл заңның негізгі нысанасы сайлау үдерістерінің айқындығын, ашықтығын және бәсекелестігін қамтамасыз ету болуы керек.

Сайлаушылар тізімін түзу, дауыс беру, дауыс беру қорытындысын шығару және сайлау нәтижесін анықтау жөнінде автоматты ақпараттық жүйе енгізу міндет.

Ү ш і н ш і .

Саяси жүйені демократияландырудың маңызды бағыты - **азаматтық қоғам институттарын одан әрі нығайта беру.**

Біздің міндет - бұқараның қолдауына ие болған, беделі биік, қуатты әрі жауапкершілігі жоғары партиялардың ірге тартуына жәрдемдесу. Мұның өзі еліміздің стратегиялық мұраттарына сай келеді.

Өзін өзі ұсыну институтын сақтай отырып, **саяси партияларға Мәжіліс депутаттығына кандидаттар ұсыну жөнінде айрықша құқық берілуін** қажет деп санаймын.

Партиялардың дауыс беру қорытындыларын шығару кезінде бақылауды жүзеге асыруы үшін неғұрлым кең мүмкіндіктері болуға тиіс.

Үкіметтік емес ұйымдармен арадағы өзара іс-қимылды да басқаша құру керек.

Осындай ұйымдарға конкурстық негізде мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс жүйесі арқылы экономикалық қолдау көрсету үрдісі жемісті болар еді деген ойдамын.

Бұл үшін "Қазақстан Республикасындағы үкіметтік емес ұйымдар туралы" және "Мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс туралы" заң жобаларын тезірек әзірлеп, қабылдаған жөн.

Бұл жұмыс жөн-жосықсыз ұзаққа созылып кетті.

Үкіметтің аталған заң жобаларын пысықтап, Парламентке енгізуі қажет.

Кең ауқымды ынтымақтастыққа Үкіметтік емес ұйымдардың жалпы республикалық съезі - **Азаматтық форум арна тартуға тиіс. Оны биылғы жылдың екінші жартысында** өткізу керек.

Т ө р т і н ш і .

Біздің бұқаралық ақпарат құралдарының қоғамымызды демократияландыру

барысындағы реті мен орнын айқын анықтап алуымыз керек.

Қазақстанның тәуелсіз жылдарының ішінде тәуелсіз бұқаралық ақпарат құралдарының уәзипалық етуі үшін саяси, экономикалық және құқықтық жағдайлар жасалды. Мұның өзі заңнамалық, сондай-ақ низамдық кесімдермен қуатталатын нақтылы шындық.

Бізде БАҚ-тың басым көпшілігі мемлекеттік емес.

Мәселенің мәні мұнда да емес, ол баспасөз бен теледидардың цензура болмайтын, БАҚ жұмысының жеңілдікті тегершіктері жасалған жағдайдағы, олардың қызметінің заңдық тегершігі айқын анықталған жағдайдағы уәзипалық етуінің бекем тетігінде жатыр. Баспасөзді қаржылық қолдаудың бекем жадығаты бар, оны мемлекет нақ соңғы жылы белсене пайдалана бастады. Осы орайда тек үстіміздегі жылы ғана 50 жаңа бұқаралық ақпарат құралының тіркелгенін айтқан орынды.

Бұл - мемлекет пен қаламгерлер қауымдастығы бірлесе жеткен белес.

Бұл - айтуға тұрарлық жетістік, тек оның маңызын түсіне білейік.

Ендігі жерде біздің баспасөз кеңістігі дамуының келешектегі бағыттары жайлы ойланғанымыз орынды. Әңгіме қоғам мен БАҚ-тың өзара жауапкершілігі туралы, билік пен журналистердің өзара жауапкершілігі туралы болып отыр.

Бұл бір ғана Қазақстанның емес, осы заманғы қоғамдардың бәрінің де басында бар мәселе. Соңғы кездегі оқиғалар ұлттық қауіпсіздік, саяси тұрақтылық, ұлтаралық татулық, дінаралық келісім мүдделері мемлекеттік қана емес, сонымен қатар мемлекетаралық деңгейде басымдыққа ие бола бастағанын айқын көрсетіп отыр.

Біздің бір байқағанымыз, белгілі бір жағдайларда ең демократияшыл деген мемлекеттердің бұқаралық ақпарат құралдары ұлттық мүддені қорғауға келгенде айқын тұғырда тұрады. Біз де бұдан сырт қалуға тиіс емеспіз.

БАҚ туралы жаңа Заң қабылдау қажеттігі пісіп-жетілді, онда сөз бостандығын қамтамасыз етудің, сондай-ақ журналистерді меншіктеушілердің қысымынан қорғаудың осы заманғы нақты жағдайы ескерілуге, сондай-ақ шенеуніктердің еркін баспасөздің қызметіне араласқаны үшін жауапкершілігі күшейтілуге тиіс.

Келесі тұсында БАҚ-тың заңдарды бұзғаны үшін жауапкершілігін де айқындап беру міндет. Қоғамға керегі - жалақорлық пен жалған сөз бостандығы емес, тура да тұғырлы сөз бостандығы.

Үкімет үстіміздегі жылы журналистермен және жұртшылықпен бірлесіп, **тиісті заң жобасын әзірлеп,** Парламентке енгізуге тиіс.

Үкімет БАҚ рыногындағы бәсекелестік барысын айқын қадағалап отыруға, оның монополияға айналуына жол бермей, тежеп отыруға тиіс.

Бұқаралық ақпарат құралдары кемелдене түсті, елдің мүддесін, яғни жеке өзінің мүддесін терең парықтай бастады. Ендігі жерде өзінің дамуына жасалған қамқорлыққа жауапты тұғыр ұстануымен, яғни әрдайым әділ ақпарат таратуға деген ұмтылысымен жауап қатады деген үміт зор.

Бұл даусыз ақиқат, мұны бір ғана қарапайым себеппен бәріміз де көкейге тоқуымыз керек, өйткені мұның басқадай тетігі табиғатта жоқ.

Билік пен БАҚ арасындағы үндесудің көш басында, ең алдымен, журналистердің қоғамдық бірлестіктері және ел Президенті жанындағы Бұқаралық ақпарат құралдары жөніндегі Қоғамдық кеңес тұрады және тұруға да тиіс.

Б е с і н ш і .

Құқық қорғау мен сот органдарының қызметін жетілдіре беру басты мәселелердің бірі болып қала береді.

Бұл мәселені ең алдымен азаматтардың ажырағысыз құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз ету тұрғысынан қарау керек деп санаймын.

Қылмысқа қатысты құқық аясын **одан әрі ізгілендіруді** жалғастыра беру маңызды.

Өлім жазасын қолдануға мораторий енгізу үшін Үкіметтің осы мәселені шешудің, атап айтқанда, жазаның **өмір бойына бас бостандығынан айыру** сияқты түрін енгізудің ұйымдық, материалдық және заңнамалық шарттарын жасауға кірісетін кезі жетті.

Тәжірибе мемлекеттің сот жүйесінің зәруліктеріне деген назары мен қамқорлығы судьялар құрамына қойылатын талапшылдықты арттырумен ұштастырылуға тиіс екенін көрсетіп отыр.

Азаматтар күні бүгінге дейін соттардан өз құқықтарының қорғаушысын, әділеттің жоқшысын көре алмай жүр.

Алқабилер институтын кезең-кезеңімен енгізу жайын да ойластыру қажет.

Әлбетте, соттардың қызметіне бақылау жасау тұтқаларын күшейте түсу керек, әрине, бұл арада сот төрелігін атқару үдеріміне араласпауды әсте естен шығармаған жөн.

Судьялардың кәсіптік даярлығының сапасын да арттыру қажет. Сірә, арнаулы оқу магистратурасын құрған жөн болар. Осы оқу орнын бітіргендер ғана, әлбетте, судьялар болғаны дұрыс.

Конституцияға сәйкес қылмыстық қудалау органдарының іс жүргізу қызметіне деген сот бақылауын күшейте түсу керек, ол үшін **тұтқындауға соттың санкциясын шығарту институтын** енгізуге дейін бару керек.

Сонымен бірге істі қараудың сотқа дейінгі кезеңдерде де, сондай-ақ сот сатыларында да оңайлатылған және жеделдетілген ресімдерін енгізу керек.

Қадірменді қазақстандықтар!

Құрметті депутаттар!

Ең ауыр жылдардың өзінде менің халыққа "үлде мен бұлдеге ораймын" деп уәде бермегенім, желеулетпе мәлімдемелер жасамағаным, қайта бізді реформалардың қиындықтары мен ауыртпалықтары күтіп тұрғаны, оның салмағы қарапайым халықтың иығына түсетіні жайында сақтандырғаным сіздердің естеріңізде. Алайда, мен халықтың тұрмыс жағдайы жақсарған үстіне жақсара түсетін күннің туатынына да жұртты

с е н д і р г е н

е д і м .

Тарихи аса қысқа мерзімнің ішінде біз ең шұғыл экономикалық және саяси реформаларды жүзеге асырдық. Біздің өзіміз де өзгердік, біздің пайымымыз да, дүние танымымыз да өзгерді. Біз ешкімнің де айрықша бір ақыл айтуынсыз-ақ өз еңбегіміз өз игілігіміздің кілтіне айналатынын, ал мемлекеттің осыған қажетті жағдайлар туғызуға тиіс екенін түсіне білдік.

Бүгін мен берген уәдемді орындап жатырмын деп ағымнан жарылып айта аламын. Қазақстан экономикасының өсуі біздің басты мұратымыз - халықтың әл-ауқатын арттыруға қызмет етіп жатыр. Менің айтқаным да осы уақыт еді, міне, сол уақыт та келді. **Бүгін мен біздің ең жаңа тарихымызда элеуметтік шығыстарды барынша ұлғайтқанымыз жайында жариялау абыройына ие болдым, біз бұл істі көп ұзамай қолға аламыз, әрі оның игілігі әрбір қазақстандыққа және әр отбасына тиетін болады.**

Осы мақсатқа мемлекеттік қазынадан бір жарым жылдың ішінде қосымша **120 миллиардтан аса теңге** бөлінеді, мұны бұрынғы жылдармен салыстыру мүмкін емес.

Егер экономикамыз дәл осылайша жақсы жұмыс істейтін болса, онда, "Қазақстан-2030" ұзақ мерзімді Стратегиясында көзделгендей, бұл ілгерілеу одан әрі арна тартады

Өткен жылдардан бір айырмашылығымыз сол, бүгін біздің қолымызда экономикамыздың іргесін өретін төрт өзекті тұтқалы бағыттар бойынша даму мен жетілдіру бағдарламалары бар, олар:

- аграрлық азық-түлік бағдарламасы;
- индустриялық-инновациялық бағдарлама;
- инфрақұрылымды және энергетиканы дамыту;
- элеуметтік даму бағдарламалары.

Өткен жылдардан келесі бір айырмашылығымыз сол, бүгін біздің қолымызда қажетті қаржы жадығаты да бар.

Істің ендігі түйіні - биліктің барлық тармақтарының үйлесімді жұмыс істеуінде, ықпалды заңдарда және оларды мүлтіксіз орындауда жатыр.

Біздің ынтымағымыз, жасампаздық күш-қуатымыз, тұрақтылықты, азаматтық және жалпыұлттық татулықты сақтауға, еліміздегі бейбіт өмір мен тыныштықты қамтамасыз етуге деген ұмтылысымыз - Қазақстанның гүлденіп-көркею мен игілік жолында аршынды алға басуының басты кепілі де сол.